

Универзитет у Новом Саду, Педагошки факултет Сомбор –
Катедра за језик и књижевност, Сомбор

DOI 10.5937/kultura1755128M

УДК 821.163.41.09 Костић Л.

821.163.41:929 Костић Л.

оригиналан научни рад

ЛИЦЕ ИЛИ МАСКА У ЖИВОТУ И ДЕЛУ ЛАЗЕ КОСТИЋА

Сажетак: У раду се анализирају појаве маскирања, прерушавања, прикривања и откривања идентитета у личности и делу Лазе Костића. Ове особине снажније или слабије изражене, разматрају се на различитим нивоима и видовима: у његовом карактеру, понашању, у облачењу, говору. Потом се овај феномен запажа и на метајезичкој равни: маска и и њени деривати (прерушавање, прикривање, гротеска) тематизовани су и у Костићевој поезији (Беседа, Гаврилу Егрешији, На парастос Јелене Боздине...) и драмским делима (Гордана, Максим Црнојевић). Маска је још од настанка трагедије довођена у везу с позориштем као ознака метаморфозе индивидуе-глумца, који, користећи маску, постаје преносник (виших) сила наглашавајући да је индивидуални човек нестао иза улоге, боље речено фигуре. Зато ће у овом раду, а имајући у виду страсну заокупљеност Лазе Костића театром, облици маскирања, мимикрије, прикривања и демаскирања (уз нужан опрез према методи позитивистичког биографизма), бити подвргнуте анализи као честице које ће указати и на неке унутрашње чиниоце генезе његових песама, а међу њима и величанствене покајанке *Santa Maria della Salute*.

Кључне речи: маска, Лаза Костић, позориште, поезија, драма

Маске припадају области етнологије и културне антропологије. Овим предметом сакрива се лице и његов део, тачније маска скрива идентитет свог носица и имитира неки други идентитет. Описујући личност и дело Лазе Костића, Јован Скерлић тврди да „богодани”, „женијални” песник опонаша романтичарског генија. На разлике у значењу маске у оквиру народно-празничне културе упозорава нас Бахтин (Бахтин). наглашавајући да је маска антике и средњег века „везана с радошћу смена и метаморфоза, с веселом релативношћу, с веселим негирањем идентитета и истозначности,

с одрицањем тупе подударности са самим собом; маска је у вези са мењањима, меатморфозама, нарушавањима природних граница, с исмејавањем, са надимком (уместо имена); у маски је оличен играчки принцип живота”¹ док у „романтизму маска скоро потпуно губи свој моменат препорађања и обнављања, и добија мрачну нијансу. Иза маске се често указује страшна празнина”.² Јован Скерлић као да циља управо на ту „празнину” када се јавља као читалац који се намерио да демаскира Лазу Костића. Он је изгледа први проговорио поближе и о његовом идентитетском маскирању: „Лаза Костић је *споља* највише личио на романтичара и толико (је) играо улогу романтичног женија да му се маска најзад слепила за лице”.³

Скерлић подозрева да побуде Лазе Костића нису искрене. „Од ране своје младости он је запатио мисао у глави да песник ни у чему не треба да личи на остале смртне, на ону бедну гомилу, биргера који не носе у грудима свети пламен поезије а на челу печат генија”.⁴ И тај „печат генија“ већ је наговештај промене идентитета, интервенција на лицу што упућује на зачетак маскирања, преображавања. Скерлић с призвуком благог омаловажавања истиче да је Лаза Костић „имао књижевне културе, више но многи други из његовог доба, више и од Змаја и од Јакшића”.⁵ Зато ће, читајући ове Скерлићеве редове Радомир Константиновић, исказати своје чуђење: „више од Змаја и од Јакшића? – он, који је изврсно знао неколико језика, који је грчке философе и латинске писце читао у оригиналу, философ и правник, који је преводио *Илијаду* и, на захтев Валтазара Богишића, *Пандекта*, који је превео *Хамлета*, *Ричарда III*, *Ромеа и Јулију*, *Краља Лира*, написао два философска рада који су касније, с разлогом, схваћени као израз сасвим изворне и посебне философске мисли, и низ естетичких чланака у којима се његово познавање класичне и савремене философије укршта са живим интересовањима за проблеме биолошких наука, у првоме реду за питања која је покренуо Дарвин...”⁶ Да, али у имагинарној некој расправи Скерлић би славодобитно

---

1 Bahtin, M. (1978) *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*, Beograd: Nolit, str. 78.

2 Исто, стр. 49.

3 Скерлић, Ј. (1905) *Омладина и њена књижевност, 1848-1871, изучавање о националном и књижевном романтизму код Срба – Омладински писци: Лаза Костић*, Београд: Српска Краљевска Академија, стр. 137.

4 Исто.

5 Исто, стр. 138.

6 Konstantinović, R. (1983) *Биће и језик. У искуству песника српске културе двадесетог века*, Beograd-Novi Sad: Prosveta-Rad-Matica srpska, str. 133.

указао на мотивацију оваквог Костићевог поступка, посумњао у искреност намере стицања знања, тврдећи да је Лаза Костић „читао стране узор не да обогати свој дух (...) но једино да би успешније могао изводити своје књижевне опсенације”, те да је његов дар „удавила његова беспримерно екстравагантна и необуздана фантазија, или боље рећи таштина која је била претерана, чак и код једног лирског песника романтичног доба”.⁷ Скерлић завршава свој текст у *Омладини...* напоменом да је Лаза Костић још жив, али зато да би га послао у историју, као на гробље: „Овај још живи човек, пред чијим се генијалним песмама некада падало на колена, већ данас припада књижевној историји”.⁸ То ће рећи да, кад се стргне маска са Костићевог лица – иза ње не остаје ништа. Скерлић говори, углавном, оно што би данас рекли антрополози заинтересовани за питања семантике маске, образине или кринке – да употребимо неке од синонимних израза за овај предмет у српском и хрватском језику – Лаза Костић у својим песмама често користи појам образина.

Скерлић се обрушава на Лазу Костића, уверен да је прозрео његов наум да се прикаже другачијим него што уистину јесте: „Костић је читао стране писце да би више могао импоновати, више засењивати своје наивне читаоце. Он чита да би у згодном тренутку могао просути плусак грчких, латинских, талијанских, енглеских, па чак и санскритских цитата, запрепастити нечувеним именима из свих светских књижевности, служити се подацима који су се могли ишчепкати само по речницима. Код великих писаца он није налазио оно што је код њих најбоље но оно што се њему највише допадало. Код Шекспира он није видео онај силни реализам, ону интензивну поезију, ону као море дубоку психологију људског срца и гвоздену логичност енглеску, но оно што је најниже и најслабије код њега: емфазу, каламбуре, титрање речима, све уступке великог песника вулгарном укусу ондашње публике енглеске. Без равнотеже у духу, Костић је на зло употребио и своје знање језика и своје књижевно образовање”.⁹ У Скерлићевом ставу читљиво је она зјапећа „мрачна празнина” маске у романтизму о којој говори Бахтин. На сличан начин говори и Миодраг Павловић у *Поетици жртвеног обреда* уопштавајући функцију маске: „човек без маске, без личности је благ, индиферентан, недиференциран. Тек кад постане ’неко’ човек постаје предузимљив, има одређене намере, нападан је, напасан, агресиван

---

7 Скерлић, Ј. нав. дело, стр. 138.

8 Исто.

9 Исто

и може се рећи: зао. Зао са гледишта људи без функције, без маске, који нису поседнути тек стеченим ликом и тек оивиченом индивидуалношћу. Са нашег данашњег гледишта све су маске зле. Нема „добре маске... То је свеопшти позив на скидање маски, на одрицање од функција у друштву, на одустајање од друштвених улога”.¹⁰

Проблем маске и маскирања, може се паралелно разматрати са појмом оригиналности и генијалности. Хегел (Hegel) истиче да „право уметничко дело своју праву оригиналност доказује само тиме што се показује као једна властита творевина једнога духа који ништа споља не прикупља и не крпари, већ чини да се целина у строгој повезаности производи сама собом из једнога лива и у једноме тону, као што се сама ствар ускладила у самој себи”.¹¹ У том смислу Скерлићево запажање да се Лази Костићу „маска слепила за лице“ коси се са другим гледиштем којим се оспорава Костићев став да „песник, у чијим грудима букти свети пламен поезије, треба да буде другачији од осталих људи... да буде генијално оригиналан у животу, неуредан, пуст, забораван, са ногама на земљи али главом, са дугом и разбарушеном косом, у облацима”.¹² Скерлић ту Костићеву објаву рата „синтакси и речнику” сматра самовољном применом романтичарског начела о неспутаности уметничког стварања, односно „опсењивањем простоте”. Простије речено, критичар гледа на понашање богомданог песника као на „изигравања генија”, као да је Лаза Костић тако направио себи програм и у животу и у књижевности. Другим речима: навукао је маску. Међутим, ако прихватимо Хегелово мишљење о генијалности, као стваралачкој активности „фантазије, којом уметник чини да се оно што је у њему самом умно по себи и за себе претвори као његово највластитије дело у реалан лик”¹³, да се генијалност „састоји у општој способности за право стварање уметничког дела и у енергији усавршавања те способности и њеног доказивања делом”¹⁴, онда нас Хегелово претварање свега умног у себи у „реалан лик”, учвршћује у уверењу да реалан лик не може никако бити маска.

Наравно да није само Јован Скерлић терминима маска, театралност, генијалност упућивао на заокупљеност

---

10 Pavlović, M. (1987) *Poetika žrtvenog obreda*, Beograd: Nolit, str. 84.

11 Hegel, G. V. F. (1986) *Estetika I*, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, str. 295.

12 Скерлић, Ј. (1905) *Омладина и њена књижевност, 1848-1871, изучавање о националном и књижевном романтизму код Срба - Омладински писци: Лаза Костић*, Београд: Српска Краљевска Академија, стр. 138.

13 Hegel, G. V. F. нав. дело, стр. 282.

14 Исто.

сопственом личношћу Лазе Костића. Живомир Младеновић је приметио да се „и сталожени и отмени Богдан Поповић оборио”¹⁵ на Лазу Костића. Сматрао је да се Костић „прави да је генијалан”, јер кад би у истини то био, „њему претварање не би било потребно”.¹⁶ Свакако у свим оценама у којима се употребљава атрибут театралан, ваља имати на уму да је то ознака са пејоративним значењем, да рачуна на јефтине ефекте, да истиче извештачено, недовољно природно у понашању личности. Отприлике, та оцена има једнаку конотацију као Скерлићев опис да се песнику „маска слепила за лице”. Миодраг Поповић наводи да Лаза Костић „има скоро позоришну потребу да стално буде на сцени, и то у првом плану”.¹⁷ Најопрезније Костићеву театралност дефинише Радомир Константиновић говорећи да „Лаза Костић изгледа као човек театралне, наметљиве сујете, као неко коме је његов его било велика преокупација и велика патња”¹⁸ те да је управо „тај култ сопствене личности, романтичарски али конституционалан, изложио (...) Костића још више фрустрацијама, међу којим ја немогуће разликовати реалне и нереалне”.¹⁹

Међутим, сасвим је могуће и другачије формулисати питање идентитета Лазе Костића: које је право лице Лазе Костића? Оно које описују Јован Скерлић и други критичари? А шта ако су маска и театралност употребљени за то да би се неометано могли посматрати други? Дакле, шта ако је маска коришћена на начин како се уобичајено користи у театру? Патрис Павис (Patrice Pavis) доказује да је значење маске у животу блиско значењу маске у позоришту. „Скривајући лице, хотимице се одричемо психолошког изражавања, које гледатељу обично пружа највећу количину, често врло прецизних информација. Глумац је присиљен надомјестити губитак смисла и изостанак поистовјеђивања интензивном тјелесном активношћу. Тијело проводи психички живот лика на особито претјеран начин, преувеличавајући притом сваку гесту. Театралност и постављање тијела у простор тиме су знатно појачани. Опозиција између неутрализирана лица, с једне стране, и тијела које је у сталном покрету, с друге стране, једна је од важнијих естетских посљедица ношења маске. Уосталом, маска не мора представљати лице:

---

15 Младеновић, Ж. (2015) *Лаза Костић. Живот и књижевна дела*, Београд: Чигоја штампа, стр. 94.

16 Исто.

17 Popović, M. (1975) *Romantizam III*, Beograd: Nolit, str. 139.

18 Pavlović, M. Santa Maria della Salute Laze Kostića, u: *Umetnost tumačenja poezije*, prir. Nedeljković, D. i Radović, M. (1979), Beograd: Nolit, str. 422.

19 Исто.

стога су неутрална и половична маска довољне да би се маска имобилизирала, а позорност усредоточила на глумчево тијело”.²⁰ Даље Павис наглашава да „маска чини лик нестварним, уводећи страну тијело у однос поистовјеђивања гледатеља с глумцем” и да је ефектна „када режија настоји избјећи афективни пријенос и успоставити однос између карактера и гледатеља”.²¹

Испољавање драмских (позоришних) склоности у Костићевом животу врло често је предмет посматрања из различитих углова. Полазиште, импулс, наговор за овакав приступ личности и делу Лазе Костића, за разматрање његовог дела и идентитета уметничке личности у светлу значења маске и маскирања највише је подстакнут оценама Јована Скерлића. Стога се, неретко, разматра глумачко својство Костићеве личности. У спољашњој манифестацији Лазе Костића често се иде и до елемената гротеске која је, према Бахтину, такође дериват маске: „Треба истаћи да такве појаве као што су пародија, карикатура, гримаса, кривељења, пренемагања и томе слично представљају у својој суштини деривате маске. У маски се веома снажно открива сама суштине гротеске”²². Отуда се може говорити и о карневалеској природи појаве Лазе Костића, али то је већ предмет друге анализе. Бахтин нас опомиње да је народна карневалска природа маске у романтичарској гротески неуништива. Маска је чак и у условима обичног савременог живота увек обавијена неком посебном атмосфером, прихвата се као делић неког другог света. Маска никад не може постати једноставно ствар међу другим стварима”.²³

Младен Лесковац је до најтананијих, живописних и упечатљивих детаља представио слику коју су о Лази Костићу створили савременици „из ситне и ниске перспективе и простаклука истинитих а још апокрифних анегдота”.²⁴ То је такорећи гротескна и карикатурална представа. „И деца су трчала за њим и изругивала се његовој дромоманији, сви су видели да се облачи другачије но сав нормалан свет (воли неке шарене, од вунице плетене, широке кравате лабаво везане око ниског оковратника, који разголићује врат, а носи велурни прслук боје труле вишње, згужван шешир у цепу);

---

20 Pavis, P. (2004) *Pojmovnik teatra*, Zagreb: Akademija dramske umjetnosti, str. 214-215.

21 Исто.

22 Bahtin, M. нав. дело, стр. 49.

23 Исто, стр. 50.

24 Лесковац, М. (1989) *Предговор*, сабрана дела, Нови Сад: Матица српска, стр. 29.

јури гологлав са огромном косом, оретку браду час пушта час брије; запањује својим спорташким подвизима и саблажњава добрим апетитом; дугове прави лако а враћа тешко; има три или четири држављанства, а не зна које му је право и да ли га уопште има; мисли на ствари на које, а још пре како не мисли нико; тешко разјарљив, о свему говори (кад говори) некако *a la legere*, на тенани (израз је његов), са обезоружавајућом обавештеношћу; човек издвојеног мишљења, у потајном је и прећутном неслагању са свима, а ипак као да му је баш све свеједно, поготово да ли ће баш стићи да се изјасни; као да није баш увек и сваком пријатан: трезвено умовање туђи се и зазире од његове пробирљиве, нескромне, ледене духовности и филолошке микрофкције итд., итд. – све тако неке тривијалне трице, али такође и узнемирујуће недоумице. О правој природи и сложенем карактеру тога даровитог човека знало се мало, а био је очевидно друкчији но што је изгледао на растојању“.²⁵ Вељко Петровић у свом сећању на спектакуларно венчање Лазе Костића и Јулијане Паланачки, којем је као дечак присуствовао, примећује да је млада „с блаженим осмејком добродушног срећног створења“ а младожења сумњивог „идентитета“: „Лаза Костић поред ње чинио је утисак, у најбољу руку странца – заменика неком далеком женику. Жмирио је на једно око и као гледао у страну, у ништа.“²⁶

И мада припада сфери анегдоталног, Костићева посвећеност позоришту је од значаја за анализу његовог идентитета јер и „онај ко би баш хтео да у свему види извештај о животу Лазе Костића самог“²⁷, неће бити оштећен ако понешто дозна и о суштини песме Лазе Костића и о његовој вишеструкој оданости позоришту; као ученик, схватио је лепоту и значај позоришне уметности, глумио је као студент, „будимски дилетант“, 1861. године у осам представа, на Српско народно позориште гледао као на „просветни завод, као „општенародно добро које доприноси неговању витешког духа, свести и поноса српског народа“.²⁸ Кликтао „да се бојишта претворе у позоришта!“ Глумио је Лалета у представи *Балканска царица* Николе I Петровића Војводу. „Симо Матавуљ је, пишући о боравку Лазе Костића у Црној Гори, такође

---

25 Исто.

26 Поповић, Р. (2007) *Воћка на друму. Живот Вељка Петровића*, Сомбор: Златна грана, стр. 13.

27 Stojanović, D. (2017) *Između astralnog i sakralnog : Santa Maria della Salute Laze Kostića*, преузето на: <http://www.rastko.rs/rastko/delo/13076> (2. 07. 2017).

28 Савковић, Н. Лаза Костић и „Балканска царица“ Николе I Петровића, у: *У спомен на Лазу Костића (1841-2011)*, зборник радова, уред. Живанчевић Секеруш, И. (2011), Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 190.

козерски описао његово глумовање, но постоје разлике у појединостима. Чини се да је Матавуљу било непознато да је Костић глумио у студентским данима²⁹, јер каже да је и Лаза „једном у свом вијеку глумио – дјело његово те врсте, једно, али вриједно (...) Кад се Лазо појави у гомили фигураната, кнез јако закуца сабљом, сви чланови кнежевског дома запљескаше, гомила у дворници стаде викати: ’Живио, Лазо!’ Стасити, чупави, немарни Лазо, у ново-новцатом златом везеном војводском руху, са сабљом о бедри, чкиљаше једним оком на публику, као да је броји и да јој се чуди. Павловић се наљути и викну му иза кулиса: ’Та поклони се, човече’. Лазо мрдну главом и у највећој тишини изрече, као преко воље, оно неколико ријечи”.³⁰ Костић напомиње да је научио својих осам стихова и да се умало није срушио „под силним плуском одобравања свијетлих гледалаца”.³¹

Ако и одбацимо метод позитивистичког биографизма, ипак ће остати у манифестацијама, спољашњег, свакодневног живота Лазе Костића честице које ће указати и на неке унутрашње чиниоце генезе његових песама, па и у врхунској „предсмртној раздрешници”, „покајанки“ *Santa Maria della Salute*. Лаза Костић је, ценећи Дунђерског, свог домаћина, наговарао Ленку да послуша оца и уда се. „Она му је неочекивано признала да би се могла удати једино за човека као што је он. Трезвено увиђајући да њен отац то не би прихватио, Костић је захвалио на гостопримству и склонио се у манастир Крушедол и ту написао песму младој девојци у виду споменице... као осетљив песник, није могао да *сакрије* наклоност према њој, да обузда пробуђено песничко одушевљење и да на непосредан ватрени начин покаже колики му душевни бол задаје што се мора одрећи од неочекивано понуђене среће”.³² Костићево склањање, одрицање, бекство у манастир Крушедол такође представља облик маскирања. У песми *Santa Maria della Salute* препознаје се то раздируће стање духа при којем се при пуној свести одриче љубави:

Две се у мени побише силе
мозак и срце, памет и сласт.
Дуго су бојак страховит биле,
ко бесни олуј и стари храст.

---

29 Исто, стр. 194.

30 Матавуљ, С. (1988) *Биљешке једног писца*, Београд: Нолит, стр. 218.

31 Костић, Л. (1987) Зимушње гостовање Српског народног позоришта у Новом Саду, у: *Приповетке. О позоришту и уметности* (Сабрана дела), Нови Сад: Матица српска, стр. 449.

32 Младеновић, нав. дело, стр. 258.

Напокон силе сусташе миле,
вијугав мозак одржа власт,
разлог и запон памети худе,
Santa Maria della Salute
памет ме стегну, ја срце стисну”
утекох мудро од среће луд,³³

И његова љубав према Ленки Дунђерски (*Госпођици Л. Д у споменицу*) има такође облик прикривања: песник тешко савладава бол, „остаје да тужи за њом“:

ја осаман у селени
од јесени до јесени
певам срцу: мирно вени!
Благо мени!³⁴

Овде већ ступамо на подручје психоанализе, не терен рикантног укрштања ванлитерарних чињеница и књижевне имагинације и на којем, како сликовито и духовито, а тачно, представља Радивој Стоканов „психоаналитичар мора да држи за руку биографа”.³⁵ Маскирање, које припада кругу питања идентитетских пракси, нужно се уплиће у подручје биографског, показује заинтересованост за стварно лице. „Ослањајући се на саму песму, као на својеврстан докуменат, као и на друге податке и индиције, а служећи се у анализи јунговским поступком, Иван Настовић у опсежној студији износи претпоставку да се Ленка Дунђерски можда убила, управо на свој рођендан, а недуго после венчања Костићевог с Јулијаном Паланачки (дакле, можда управо због тог његовог ’бекства’), као и да много шта говори у прилог претпоставци да је породица замела трагове о правом узроку њене смрти. Ако би то било тачно, јасно је да се и Костићева ‘инспирација’, као и цео његов живот последњих петнаест година које је проживео после Ленкине смрти, указују у посебној светлости, можда понајпре као дуго и болно потискивање очаја и осећања кривице”.³⁶ То осећање кривице чија је последица кајање које би ваљало да „преосмисли оно

---

33 Костић, Л. Песме, у: *Сабрана дела*, приредио Отовић, В. (1989), Нови Сад: Матица српска, стр. 426.

34 Исто, стр. 397.

35 Стоканов, Р. Тител и Муша. О „дневнику снова Лазе Костића у: *Спомен на Лазу Костића (1841-2011)*, Зборник радова, уред. Живанчевић Секеруш, И. (2011), Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 292.

36 Stojanović, D. нав. дело.

што је у минулом животу било погрешно” Миодраг Павловић сматра великим догађајем ове поеме: „Кајање, очишћење, отварање: то је велики догађај ове поеме...то је читав један крупан конверзиони тренутак и у Лазиној биографији и у вијугавим кретањима наше поезије... Он окреће поглед нескривеног и занесеног дивљења”.³⁷ Онај ко би баш хтео да у свему види извештај о животу Лазе Костића самог, могао би да размишља о његовим чувеним „бекствима” све до Цетиња и назад, у Крушедол, која такође представљају деривате маскирања. И Костићева одлука да дневник води на француском језику, представља облик „књижевне мимикрије”.³⁸

Мотив маске (позоришне) као ознаке иденитета у Костићевој поезији присутан је у песмама *Песма образина*, *Гаврилу Егрешији*, одељку *Клетвин благослов* у поеми *Беседа* и посмртници *На парастосу Јелене Боздине, рођ. Белановића*.

У песми *Образина* маскирање је представљено као природна појава:

Кад се дану више неће
да нам свету буде вођ
онда дане маску меће,
дивну маску, црну ноћ.

Истоветно својство приписује се и људском бићу:

Ни ми друкче не можемо и
нег што ради дан и ноћ:
кад се сити проведемо,
маску дајте у помоћ!
Наша влада, наш је ред,
личина је читав свет!³⁹

Проблем идентитета, људског претворства, појачава се у наредној строфи, упоређивањем са још једном природном појавом, сменама годишњих доба:

Додија ли земљи прлој
облагати листом брег,
по летини по умрлој

---

37 Pavlović, M. нав. дело, стр. 419.

38 Стоканов, Р. нав. дело, стр. 291.

39 Костић, Ј. нав. дело, стр. 326.

белу меће маску, снег.⁴⁰

Човеков идентитет показан је као нестабилан, ћудљив:

Не можемо ни ми ино:
сад се откриј, сад се криј,-
разом точи образино,
разом точи, разум пиј!
Наша влада, наш је ред,
личина је читав свет.⁴¹

У песми *Гаврилу Егрешију*, посвећеном чувеном мађарском глумцу који је издахнуо три часа након што му је позлило играјући Ђурђа у представи *Ђурађ Бранковић*, Лаза Костић лик у песми претвара у метафору маске, односно именује га речју „образица“:

Образица славна
што дичиш Мацаре,
што из гроба будиш
образице старе,
образица, скини
образину прије,
јер што ти се чини
образица није!⁴²

У четвртом делу алегоријске поеме *Беседа* која је насловљена *Клетвин благослов*, „вила борова” која персонификује српски дух, такође прибегава маскирању:

појавама глумним, господским,
заваркујем очајном роду свом
рובהња му тешки неотрп.⁴³

Метаморфозу српске прошлости она постиже користећи средства и облике фолклорног театра: „прерушујем се рухом глумачким”, „прикривам се у росне *додоле*”; “прерушујем се у *прпоруше*”, „у *краљице се* онда хватам ја, вертепашким оделом глумачким. „Позориште је чим те нудим

---

40 Исто.

41 Исто.

42 Исто, стр. 93-94.

43 Исто, стр. 227.

ја!”⁴⁴, одушевљено кликће песник у време када се оснивало Српско народно позориште: сугерише да је метаморфоза духа, духовни преображај, глума, начин духовног опстанка српског народа.

У песми метафизичке тематике, посмртници *На парастосу Јелене Боздине, рођ. Белановића*, метафором о позоришту светом „у ком се служи само један глум”, представљен је мит о Христу и његовом васкрсењу. „Христ не умире, већ се васкрсењем из мртвих симболично преображава у ново имагинативно постојање”.⁴⁵ Преображавање је овде такође вид маскирања, јер „јунак је Бог у лицу човека“. Ту појаву прате „посматрачи/гледачи” и „ненагледану гледећ појаву” присуствују сагоревању човечјег лика („од унутарњег плама Божјега”) и новом васкрсењу.

И чувена апотеоза Шекспиру (*Поводом 300 година Шекспира*) завршава се „правом зврчком Шекспиру који ни жив ни мртав никада није изазивао српски пркос”.⁴⁶ Та је „зврка” исказ у коме изречен „савет” Шекспиру „до страшног суда још претрпи се / а не верујеш ли – посрби се”⁴⁷ није ништа друго него Костићев наговор, подстицај, идеја за прерушавање, преображавања.

Да је Лаза Костић заокупљен у целини свога дела идентитетском проблематиком маскирања, прикривања, преображавања, или како би он сам тај чин дефинисао, „пречињавања”, потврђује се и у његовим драмским делима. Винавер назива сцене маскирања у *Гордани* „змијоглавом маскарадом”.⁴⁸ Гордана се преобуче у царског делију, заплаши Турчина, одведе мужа и понесе блага. Њен „помоћник” Михат се прерушава у гусара. Ефекат који овај поступак изазива у трепутку демаскирања је снажан, драматичан, манифестован губитком свести:

МИХАТ (*док је Гордана говорила, скинуо је са себе старачко обличје и просјачко рухо те се покаже као Михат, у грађанском руху*): Диг’се....

(...)

---

44 Исто.

45 Popović, M. (1975) *Romantizam III*, Beograd: Nolit, str.146.

46 Секулић, И. Лаза Костић, у: *Епоха романтизма*, приредио Глушчевић, З. (1972), Београд: Нолит, стр. 374.

47 Костић, Л. нав. дело, стр. 214.

48 Винавер, С. Гордана, у: *Драма*, приредио Јовановић, Р. В. (1973), Београд: Нолит, стр. 199.

ГОРДАНА: нећу, богами, нећу тако ми онога који те је послао...

(...)

МИХАТ (*својим гласом*): Горде, диг' се, погледај ме!

ГОРДАНА (*ДИГНЕ СЕ И ПОГЛЕДА ГА*): *Михат!?*
Куку мене!

(*Пане несвијесна под бријест*)⁴⁹

Карактеристично је како визуелни и аудиитивни чиниоци делују у моменту прерушавања. Тек онда кад је Михат проговорио својим гласом, Гордана обраћа пажњу, а уверење сопственим видом доводи до потпуног шока који резултира губљењем свести. Глас, звуковна ознака, а не одећа, јесте у *Гордани* фактор препознавања. То говори о још једном облику маскирања – звучном, имитативном. И у сцени када се Гордана „пречини” у турског пашу и хрупи у двор Алила Божичића, са змијоглавима (прерушеним четницима), упркос уверљивом костимирању, жене посумњају у прерушавање најпре због гласа:

ЗУЛЕЈМА (*у поласку Фатими*): Што ти се чини, Фато, у овог жура-паше као женски глас?

ФАТИМА: Биће примио од змија.⁵⁰

Када Вукосава, Горданиног мужа, изводе пред њу прерушену у турског пашу, као заробљеника, Вукосаву се такође учини познатом најпре њен глас:

ВУКОСАВ (*себи*): Свемогући боже, овај глас! – Не лудуј, Вукосаве јадни! Из вјечитог мука твоје тамнице ти си понио у души онај глас који ти се највише причуја, и у сну и на јави, па га чујеш и из уста овог бијесог Туркуше...⁵¹

О појави маске и маскирања и њиховом значењу у трагедији *Максим Црнојевић*, Љубомир Симовић запажа да Максим, „човек изузетне лепоте, изровашен богињама, постаје ругобан. Губећи лепоту, он губи свој идентитет. Из сфере политичких и моралних, прешло се у сферу психолошких проблема. Максим више ни у себи нема сведока који би потврдио да је он заиста он: он нема чиме да се докаже, јер

---

49 Костић, Ј. Гордана, у: *Комедије. Сабрана дела Лазе Костића*, приредио Младеновић, Ж. (1989), Нови Сад: Матица српска, стр. 156.

50 Исто, стр. 166.

51 Исто, стр. 168.

је оно што је било његова суштина нестало, пошто није ни било у његовој власти. Његов идентитет је заклоњен новим лицем, потпуно опречним ономе које је знао као своје”.⁵²

Маскирањем се са истом намером служи и Надан у истој трагедији. Симовић уочава да ни то „пречињавање” не представља облик заштите. „О образини коју је сам привремено прихватио као своје лице, Надан каже:

Приљубиће се тешње уз мој лик,

Од лика теже раскинути је...

То значи да ни образина коју смо сами себи ставили на лице не остаје сасвим под нашом контролом; када се скине, она оставља своје трагове у личности онога ко се њом послужио. Мање видљиво, али и образина мења човеков идентитет: Максимов психолошки проблем у Надану има свој морални еквивалент. Надан, који је тога свестан, човеков живот види као пут ‘из једне само маске у другу’, и тим са знањем се Костићева антропологија премешта на један терен на коме његов хомоцентризам – тако једноставно применљив у решавању политичких задатака – постаје неупотребљив. Стварност се сад указује као нешто што не може у целини да буде обухваћено човековом влашћу, и у чему човек не може да буде само јунак и херој. Максим, а с њим и Костићеве концепције, доспевају у онај тамни простор у коме престаје човекова власт”.⁵³

И потписивање псеудонимом је облик маскирања, као и случајеви да Лаза Костић о сопственом делу пише критику, а нарочито две верзије критике о истом делу. Поводом објављивања *Окупације*, Живомир Младеновић објашњава поступак Лазе Костића. „Комедију је потписао псеудонимом, састављеним од почетних слогова свога имена и презимена, а не правим именом, свакако због тога да бечка цензура, знајући га као противника аустроугарске хегемонистичке политике, не би прозрела њену антиокупацијску тенденцију и забранила је... Касније није открио да је написао ову драму вероватно због тога што је знао да му наша јавност не би одобрила поигравање појмом окупација. Можда није веровао да је достојна да стане уз његове трагедије, а разлог за анонимност могли су бити и аутобиографски елементи у њој”.⁵⁴

---

52 Симовић, Љ. (2017) *Белешке о Лазу Костићу*, преузето на: [http://www.oocities.org/gimn1gradacac/izborna/laza.\(2.07.2017\)](http://www.oocities.org/gimn1gradacac/izborna/laza.(2.07.2017))

53 Исто.

54 Младеновић, Ж. (2015) *Лаза Костић. Живот и књижевна дела*, Београд: Чигоја штампа, стр. 9-10.

Поводом *Гордане* чини слично, али овог пута прикривање садржи елеменат високе самоуверености. „Уверен у вредност *Гордане*, Костић је њен рукопис, са насловом *Ускокова љуба*, поднео на конкурс Матице српске у потпуној анонимности. Желео је да награду освоји захваљујући вредности своје драме, а не на основу стеченог реномеа”.⁵⁵

Посебно су занимљиве појаве потписивања псеудонимом и текстовима полемичке природе. „Кад сам оно, готово пре четири године одударио на белешку Српског књижевног гласника о мом преводу *Хамлета*, згодније ми је било одговорати у име треће особе – наравно свога пријатеља. Ал ме је г. Бодан одмах познао... А знате ли по чему ме је укебао? По 'мало озбиљности', 'по простачком тону, по мом уобичајеном ачењу и геачењу'. Он мисли да се ја зато нисам потписао што сам се почем тог посла стидео”.⁵⁶ Једнаку, ако и не већу дозу пикантерије садржи и Костићев коментар како је пристао да напише сам критику о свом делу:

„Салетио ме уредник *Позоришта* Тона Хаџић. Нема велико да пише о томе. Ја сам се испрва смијао лудој жељи, снебивао се од чуда, отимао из петних жила. Узалуд!... „није ме нико познао, тако сам се прерушио...сад се већ могу одати ја сам!

Па како си сам себе хвалио?

Можеш мислити да су ми замјерке биле као најумјереније. У своју похвалу споменуо сам само оно што ми нико не може одрећи, а није баш особита заслуга, да сам ја тим својим првијенцем увео јамб у нашу драму“.⁵⁷

Младен Лесковац, образлажући овај Костићев чин, нарочито апострофира: „Критику о *Максиму*, баш као и 1869, написао је сам... Хтео је да подсети на себе, можда већ и не осећајући јасно да говори о оном који је био, не о оном који јесте; јер сви у себи носимо и своју младост и своју прошлост, нетакнуте, и онда кад су их сви други давно заборавили“.⁵⁸

Најопштије посматрано, личност и дело Лазе Костића проблематизована са аспекта постструктуралистичких теорија и психоаналитичке критике отворила би ново поље

---

55 Исто, стр. 17.

56 Костић, Л. Око Ромеа и Јулије. Историја једног превода, у: *Сабрана дела, О књижевности. Мемоари 2* (1991), Нови Сад: Матица Српска, стр. 73.

57 Костић, Л. (1989) Песме, у: *Сабрана дела*, приредио Отовић, В. Нови Сад: Матица српска.

58 Лесковац, М. (1989) Предговор у: *Сабрана дела*, Нови Сад: Матица српска, стр. 30.

доказивања идентитета великог песника. То је подручје још седамдесетих година назначио Јован Христић. „Лазе Костић је посебан, изузетан и настран случај наше књижевне историје. Ако бацимо ма и летимичан поглед на оно што су о њему имали да кажу његови савременици, то мишљење биће не само поткрепљено, већ и умногоме тачно. У животу Лазе Костића можемо наћи лаке одгонетке за многе теже размљиве особине и стране његове поезије”.⁵⁹ Другим речима, Христић је наговестио могућ смер критике: да се у идентификацији личност и дело Лазе Костића анализирају као „други“ у односу на целину, да се његово дело заснује на проучавању система поетичких разлика у односу на целину доминантних стилских формација. Таквом правцу анализе може да послужи као узор и овај детаљ из анализе песме *Santa Maria della Salute* Миодрага Павловића: „Приказујући се у свом социјалном амбијенту као човек са натприродним компетенцијама, он укорева средину што те његове посебне прерогативе не признаје: разлог за најдубљи разлаз човека и песника са својом околином”.⁶⁰ Могући резултат истраживања маскирања и демаскирања можда би нас уверио да је идентитет Лазе Костића само још једна маска на лицу културолошке заједнице.

ЛИТЕРАТУРА:

- Bahtin, M. (1978) *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*, Beograd: Nolit.
- Hegel, G. V. F. (1986) *Estetika I*, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Pavlović, M. *Santa Maria della Salute Laze Kostića*, u: *Umetnost tumačenja poezije*, prir. Nedeljković, D. i Radović, M. (1979), Beograd: Nolit.
- Pavlović, M. (1987) *Poetika žrtvenog obreda*, Beograd: Nolit.
- Popović, M. (1975) *Romantizam III*, Beograd: Nolit.
- Sarazak, Ž. P. (2015) *Poetika moderne drame. O Henrika Ibzena do Bernara-Mari Koltesa*, Beograd: Klio.
- Stojanović, D. (2017) *Između astralnog i sakralnog: Santa Maria della Salute Laze Kostića*, преузето на: <http://www.rastko.rs/rastko/delo/13076> (2. 07. 2017).
- Винавер, С. Гордана, у: *Драма*, приредио Јовановић, Р. В. (1973), Београд: Нолит, стр. 195-203.

---

⁵⁹ Христић, Ј. Скица о Лазе Костићу, у: *Епоха романтизма*, приредио: Глушчевић, З. (1972), Београд: Нолит, стр. 384.

⁶⁰ Pavlović, M. *Santa Maria della Salute Laze Kostića*, u: *Umetnost tumačenja poezije*, prir. Nedeljković, D. i Radović, M. (1979), Beograd: Nolit, str. 422.

- Костић, Л. (1991) *Око Ромеа и Јулије*. Историја једног превода, сабрана дела, *О књижевности*. Мемоари 2, Нови Сад: Матица Српска, стр. 73-74.
- Костић, Л. (1989) Гордана, у: *Комедије*, сабрана дела Лазе Костића, приредио Младеновић, Ж. Нови Сад: Матица српска.
- Костић, Л. (1987) Зимушње гостовање Српског народног позоришта у Новом Саду, у: *О позоришту и уметности* (сабрана дела), Нови Сад: Матица српска.
- Костић, Л. (1989) Песме, приредио Владимир Отовић у: *Сабрана дела*, Нови Сад: Матица српска.
- Костић, Л. (1991) Око Ромеа и Јулије. Историја једног превода, у: *Сабрана дела, О књижевности. Мемоари 2*, Нови Сад: Матица Српска, стр. 73-74.
- Лесковац М. (1989) Предговор у: *Сабрана дела*, Нови Сад: Матица српска.
- Матавуљ, С. (1988) *Биљешке једног писца*, Београд: Нолит.
- Младеновић, Ж. (2015) *Лаза Костић. Живот и књижевна дела*, Београд: Чигоја штампа.
- Pavis, P. (2004) *Pojmovnik teatra*, Zagreb: Akademija dramske umjetnosti.
- Поповић, Р. (2007) *Воћка на друму. Живот Вељка Петровића*, Сомбор: Златна грана.
- Савковић, Н. Лаза Костић и балканска царица Николе I Петровића, у: *У спомен на Лазу Костића (1841-2011)*, зборник радова, уред. Живанчевић Секеруш, И. (2011), Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 189-197.
- Секулић, И. Лаза Костић, у: *Епоха романтизма*, приредио Глушчевић, З. (1972), Београд: Нолит.
- Симовић, Љ (2017) *Белешке о Лази Костићу*. Симовић, Љ. Преузето на: <http://www.oocities.org/gimn1gradacac/izborna/laza> (2. 07. 2017).
- Скерлић, Ј. (1905) *Омладина и њена књижевност, 1848-1871, изучавање о националном и књижевном романтизму код Срба, – Омладински писци: Лаза Костић*, Београд: Српска Краљевска Академија.
- Стоканов, Р. Тител и Муша. *О дневнику снова Лазе Костића*, у: *Спомен на Лазу Костића (1841-2011)*, зборник радова, уред. Живанчевић Секеруш, И. (2011), Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 291-299.
- Христић, Ј. Скица о Лази Костићу, у: *Епоха романтизма*, приредио Глушчевић, З. (1972), Београд: Нолит, стр. 384- 409.

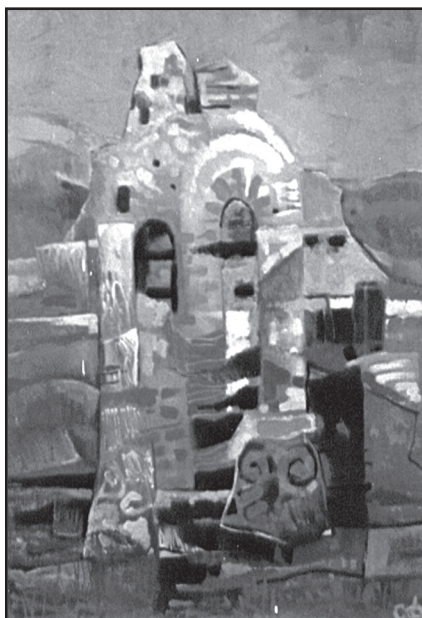
Milivoje Mladenović
University in Novi Sad, Faculty of Pedagogy, Sombor

FACE OR MASK IN THE LIFE
AND WORKS OF LAZA KOSTIĆ

Abstract

The paper analyses the phenomena of masking, costuming, disguising and discovering identities in the personality and the works of Laza Kostić. These features, strongly or less strongly expressed, are contemplated on different levels and in different forms: in their character, behaviour, dressing, speech. Also, the phenomenon is observed on a metalanguage level: the mask and its derivatives (disguise, hiding, and grotesque) have also been the topics of his poetry (*Beseda, Gavrlu Egrešiji, Na parastos Jelene Bozdine...*) and his theatrical pieces (*Gordana, Maksim Crnojević*). Since the appearance of tragedy, the mask has been connected with the theatre as a sign of metamorphosis of the individual-actor, who by using it, becomes a herald of (higher) forces, emphasising that the man is lost behind the role, i.e. behind a figure. This is why, in this paper, having in mind a passionate preoccupation of Laza Kostić with the theatre (with due caution towards the methods of positivist biographism), different forms of masking, mimicry, disguise and unmasking will be subjected to analysis as elements pointing to some of the inner genesis factors in his poems, including his magnificent penitential poem *Santa Maria della Salute*.

Key words: *mask, Laza Kostić, theatre, poetry, drama*

Сања Филиповић, *Богородичина црква*,
уље на платну, 50x70 цм, 2000.